

Lietuvių išeivijos instituto Kaune 1994-2024 m. darbų apžvalga

Vytauto Didžiojo universitetas Kaune šių metų lapkričio 8 d. minėjo savo atkūrimo 35-metį. Tai sutapo ir su universiteto padalinio Lietuvių išeivijos instituto (toliau - LII arba institutas) įkūrimo 30-mečiu. Ta proga instituto darbuotojai lapkričio-gruodžio mėnesiais organizuoja įvairius renginius: seminarus, parodas, knygų akcijas, dokumentinių filmų pristatymus ir keletą konferencijų. Pirmą šventinę dieną Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus patalpose (šalia instituto) įvyko šventinė konferencija tema „Lietuvių diasporos tyrinėjimai: plėtėjantys akiračiai ir ateities iššūkiai“ . Konferenciją atidarė VDU rektorius akademikas prof. Juozas Augutis, kuris savo kalboje aukštai įvertino instituto ir jo darbuotojų darbus ir nuopelnus tyrinėjant lietuvių išeivijos istoriją. Buvo perskaityta 10 pranešimų, kurių du tiesiogiai lietė LII mokslininkus ir jų tyrinėjimus: dr. Daivos Dapkutės ir prof. Juozo Skiriaus pranešimai. Žurnalo skaitytojams norėčiau pristatyti savo parengto konferencijai pranešimo, pavadinto „Lietuvių išeivijos institutas: darbų ir tyrinėjimų apžvalga per 30-metį“ ,

santrauką ir bent fragmentiškai supažindinti su LII atliktais darbais bei atskleisti, kokios dar gali būti ateities perspektyvos.

Prof. dr. Juozas Skirius

VDU Lietuvių išeivijos instituto vyr. mokslo darbuotojas ir Tarybos pirmininkas bei LNMMB Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Litanistikos skyriaus vyriausiasis tyrėjas

Pasauliolietuvis.lt

Lietuvių išeivijos instituto įkūrimas

Nieko neturėtų stebinti tokios specifinės institucijos, kaip *Lietuvių išeivijos instituto*, gyvavimas Vytauto Didžiojo universitete. Mat universiteto atkūrimas ir jo pradinė veikla yra glaudžiai susieta su lietuvių išeivių akademine visuomene. Lietuvių išeivijos profesūra, turinti daug profesinės ir organizacinės patirties, puikiai įsiliejo į atkurto universiteto administracinę ir pedagoginę veiklą. Suprantama, kad buvo kalbama ir apie platesnius tyrimus, skirtus lietuvių išeivijos istorijai nušviesti.

1994 m. lapkričio 23 d. įkurtas *Išeivijos studijų centras* (toliau – ISC), o jo pagrindu 2000 m. kovo 24 d. įsteigtas *Lietuvių išeivijos institutas*, kurio paskirtis ir buvo tirti bei viešinti lietuvių diasporos pasaulyje atsiradimą, užsienio lietuvių visuomenės kultūrinės ir politinės veiklos problemas bei kitus jos gyvenimo aspektus; kaupti išeivijos kultūrinį ir archyvinį paveldą. Drauge tai vienintelė Lietuvoje mokslo įstaiga, skirta išeivijos tyrimams. Pirmiausia Centrai atsirasti impulsą, anot šviesios atminties Lino Salduko, suteikė JAV lietuvių veikėjas, enciklopedininkas ir kolekcionierius Bronius Kviklys, kuris išreiškė norą padovanoti savo sukauptą dokumentų rinkinių kolekciją. Nuo tada ISC ir institutas pradėtas pildyti ir toliau pildomas išeivijos kauptais archyvais, kolekcijomis, kurių jau priskaičiuojami 95 fondai ir kurie tampa tyrinėjimų baze. LII – tai palyginti maža institucija, kurioje dirbo kaip mokslo tyrėjai nuo kelių iki keliolikos mokslininkų (šiuo metu jų yra 12).

VDU surengtos mokslinės konferencijos „Lietuvių diasporos tyrinėjimai: plėtėjantys akiračiai ir ateities iššūkiai“ akimirkos | Nuotraukų autorė Andrėja Taranda

Per 30 metų buvo atlikta reikšmingų darbų. Tai ne tik instituto darbuotojų paskelbti tyrimai ir išleistos knygos bei straipsniai, bet ir instituto mokslininkų ir vadovybės, ypač direktoriaus Egidijaus Aleksandravičiaus, pastangos tinkamai formuluoti veiklos kryptių temas, jų sugebėjimas telkti apie institutą išeiviją tyrinėjančius mokslininkus iš visos Lietuvos. Tai leido išplėsti tyrimo sričių spektrą – dabar jis apima išeivijos politinę, kultūrinę, ekonominę, dvasinę veiklą. Pavyko tam tikram laikui sukurti specializuotas magistro studijas, skirtas išeivijos istorijos klausimams studijuoti – tai *Migracijos politikos ir lietuvių diasporos istorijos* programa. Tenka tik apgailestauti, kad šiuo metu jos nėra. Magistro studijos buvo stiprus pagrindas ruošiant būsimus tyrinėtojus, kurių kelios dešimtys pasirinko mokslininko kelią, apginę disertacijas, tapo mokslo daktarais. Dalis jų tapo *Lietuvių išeivijos instituto* darbuotojais: Linas Saldukas, Daiva Dapkutė, Daiva Kuzmickaitė, Giedrius Janauskas, Asta Petraitytė-Briedienė, Egidijus Balandis ir kt.

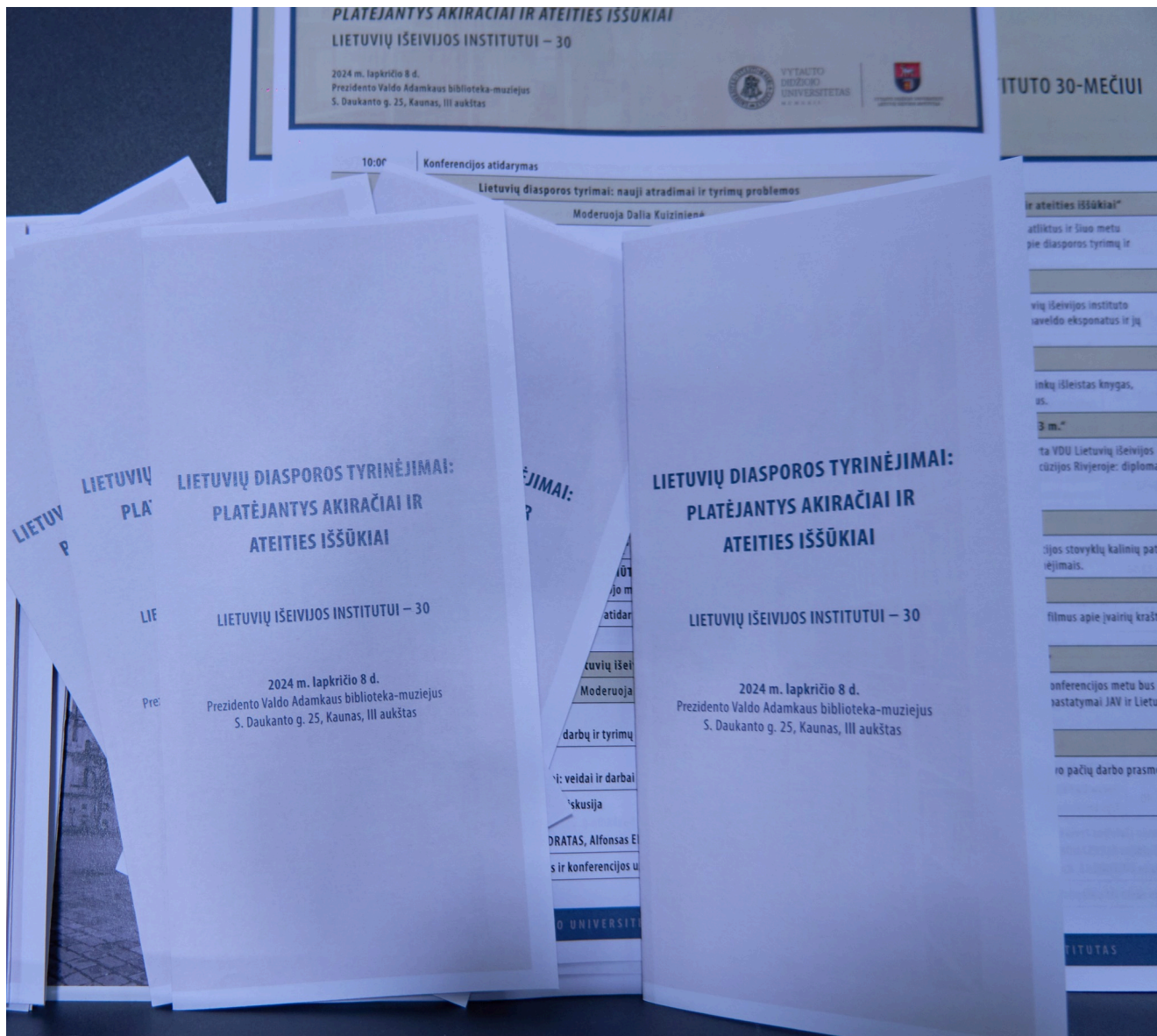
Tyrinėjimai ir konferencijos institute

Būtina pažymėti, jog Lietuvoje iki centro ir instituto įsteigimo Kaune pagrindinis mokslininkų dėmesys kryo į Amerikos lietuvius. O LII išplėtė tyrimus ir dabar jie

apėrėpia įvairių užsienio šalių lietuvių išėiviją, pradedant nuo Lietuvos pabėgėlių įsikūrimo Vokietijoje ir kitose pasaulio šalyse po 1944 m. Šią naują sritį pradėjo tirti istorikas Linas Saldukas, kultūrologė Dalia Kuizinienė, instituto bendradarbis Vincas Bartusevičius. LII veikloje yra daug pavyzdžių, kurie rodo, kad įvairiais kampais tiriamos visų emigracijos bangų ir įvairių srovių bei organizacijų išėivijos problemos įvairiuose kraštuose. Ir tai suprantama, nes institutas turi aiškias tyrimų kryptis: 1) *Lietuvių diasporos visuomenės ir kultūros istorijos XIX–XXI amžiais tyrimus*, ir 2) *tarpdisciplininiai posovietinių diasporų tyrimus*.

Šiuolaikinio pasaulio migracija, tapusi globaliu reiškiniu ir stipriai palietusi ir Lietuvos gyventojus, yra viena iš pagrindinių instituto tematikų. Imta plačiau gilintis į imigrantų įsikūrimą, adaptaciją ir lietuvių bendruomenių veiklą įvairiais laikotarpiais. Ypač į pačios gausiausios, šiuolaikinės (po 1990 m.) bangos problemas.

LII pavyko surengti nemažai nacionalinių ir tarptautinių konferencijų. Per metus kai kada net po keturias, o kur dar nuolatinės diskusijos seminaruose ir prie *apskritojo stalo*. Gvildenti emigracijos ypatumai, tautiškumo ir lietuviybės išsaugojimo patirtys, lietuviškas švietimas išėivijoje, šeimos ir vaikų ugdymo problemos; aptarti reemigracijos klausimai, išėivijos dvasiniai dalykai – religija ir ideologijos; intelektualinis ir kultūrinis palikimas. Buvo surengtos ir specialios konferencijos, skirtos lietuvių išėivijos moterims, kariams, spaudai, radijui, išėivijos paramai atsikuriančiai Lietuvai. Taip pat konferencijos ir seminarai, skirti prisiminti garsiems išėivijos visuomenės ir mokslo veikėjams: Stasiui Ylai, Adolfui Damušiu, Antanui Maceinai, Broniui Railai, Vytautui Kavoliui, Juliui Algirdui Greimui, Karoliui Drungai, Marijai Alseikaitei-Gimbutienei ir kitiems. Neužmiršti ir išėivijos literatūros ir meno kūrėjai: Jonas Mekas, Julius Kaupas, Birutė Pūkelevičiūtė, Algimantas Mackus, Liūnė Sutema, Kostas Ostrauskas, Jurgis Jankus, Vytautas Kazimieras Jonynas ir kiti. Konferencijose taip pat buvo ir yra aptariami emigracijos tyrimų teoriniai dalykai, metodologija, tarpdisciplininiai tyrimai.

VDU surengtos mokslinės konferencijos „Lietuvių diasporos tyrinėjimai: platėjantys akiračiai ir ateities iššūkiai“ akimirkos | Nuotraukų autorė Andrėja Taranda

Institute rengiamas įdomus ir pažintine prasme vertingas seminarų ciklas *Lietuvių diaspora prieš 100 metų ir šiandien*. Seminaruose dalyvauja išeivijos atstovai – žymūs išeivijos mokslininkai ir veikėjai bei išeivijos istorijos tyrinėtojai. Vyksta diskusijos apie išeivijos ateities vizijas, išeivių bangų skirtumus, įvairių šalių lietuvių bendruomenių gyvenimus, užsienio lietuvių atspindžius Lietuvos mokyklos programose.

Nuo 2020 m. LII ir V. Adamkaus bibliotekoje-muziejuje kasmet vyksta seminarai, vadinamosios *Vytauto Kavolio dirbtuvės* – tarpdisciplininis seminaras, kuriame diskutuoja įvairių sričių kavoliškos minties tyrėjai ir sekėjai, savo darbo prasmės ieškantys smalsuoliai, aptardami intelektualų misiją išeivijoje, Lietuvoje nelaisvės

metais ir dabar. Visa tai leidžia išeivijos tyrinėtojams pajusti pačių išeivių nuotaikas, fiksuoti jų patirtis.

Taigi, institute buvo ir yra plačiai aptariama, apšnekama ir aprašoma lietuvių išeivija nuo seniausių laikų iki dabar ir gvildenami patys įvairiausi klausimai, įvairiausios išeivijai aktualios temos. Tyrinėjimai virsta pranešimais, straipsniais, monografijomis, dokumentų rinkiniais. Tiesa, dar nepaliestų ar vos paliestų temų ir problemų yra be galo daug – medžiagos tyrinėjimams užteks ne vienai mokslininkų kartai.

Egzodo archyvas ir kiti leidiniai

Pirmasis ISC leidinys išėjo 1999 m. – tai *Antano Smetonos korespondencija, 1940–1944 m.* Taip buvo pradėta programa *Egzodo archyvas*, kurios tikslas – publikuoti iš išeivijos gaunamus archyvinius dokumentus (korespondenciją, atsiminimus, dienoraščius, nepublikuotus straipsnius, organizacijų dokumentus), siekiant juos padaryti prieinamus tyrinėtojams ir skaitytojams.

VDU surengtos mokslinės konferencijos „Lietuvių diasporos tyrinėjimai: platėjantys akiračiai ir ateities iššūkiai“ akimirkos | Nuotraukų autorė Andrėja Taranda

Tiesa, būtina pažymėti, kad pirmieji penkeri Centro veiklos metai (1994–1999) nebuvo tušti – doktorantai rašė disertacijas, spausdino straipsnius, dalyvavo konferencijose, kaupė archyvus. Apie tai yra rašiusi kolegė Daiva Dapkutė. Buvo ruošiamasi darbui, kurį būtų galima jau parodyti visuomenei. Būtent tada pasipylė studijos ir monografijos.

Per paskutinius 25 metus LII parengė ar prisidėjo išleidžiant 54 knygas, tarp jų 10 knygų iš minėto testinio leidinio *Egzodo archyvas* serijos. Buvo publikuoti atskirų veikėjų laiškai (istoriko Vinco Trumpos, filosofo Algirdo Juliaus Greimo, Lietuvos diplomatų ir kt.), atsiminimai (politinio veikėjo Juozo Gabrio-Paršaičio,

mokslininko Kazio Almeno) ir dienoraščiai (veikėjo Juozo Vilčinsko), surinkta publicistika – publikuoti ir nepublikuoti straipsniai (veikėjo Vinco Rastenio, filosofo Vytauto Kavolio, publicisto ir kritiko Liūto Mockūno, visuomenininko Adolfo Damušio, politologo Aleksandro Štromo, menininkų Jono Meko, Algirdo Landsbergio ir kt.). Taip pat paskelbti valstybės įstaigų atstovų (LDT narių ar diplomatų užsienyje po 1940 m.) ir išeivijos organizacijų dokumentai. Tie leidiniai padeda atskleisti naujus istorinius faktus, išeivių patirtis, aktualijas ir problemas, asmenybes, jų požiūrius ir tų požiūrių poveikį platesniems išeivijos sluoksniams.

LII yra užsibrėžtas tikslas įamžinti visus Pasaulio lietuvių bendruomenės buvusius valdybos pirmininkus. Pirmoji kregždė – tai Daivos Dapkutės monografija (2014), skirta trečiajam pirmininkui Juozui Bačiūnui. Netrukus turėtų būti publikuota knyga, skirta ketvirtajam pirmininkui Stasiui Barzdukui. Institutas rūpinasi ir išeivijos mokslininkų, dirbančių VDU ar turinčių ryšį su universitetu, išeivijos istorijai skirtais tyrimais, jų publikavimu. Vienas iš pavyzdžių – 2006 metais publikuota prof. Broniaus Vaškelių knyga *Žvilgsnis iš atokiau II: lietuviškoji scena Jungtinėse Amerikos valstijose 1889–1990*.

Tęstinis mokslo leidinys *Oikos*

Kiekvienos institucijos brandumą rodo turimi periodiniai mokslo žurnalai. LII nuo 2006 m. leidžia lietuvių migracijos ir diasporos studijoms skirtą tarpdisciplininį žurnalą *Oikos* (gr. namai), išeinantį du kartus per metus. Iki šiol išleisti 37 žurnalo numeriai, kuriuose publikuota daugiau kaip 270 originalių mokslinių ir apžvalginių straipsnių. Be to, žurnale rasime recenzijų, archyvinių dokumentų publikacijų, taip pat ir su išeivija susietų renginių Lietuvoje kroniką. Žurnalas atviras visiems rašantiems išeivijos istorijos ir kultūros klausimais – ne tik istorikams, bet ir sociologams, politologams, kultūrologams ir kitiems. Drauge žurnale yra puiki galimybė publikuoti savo tyrimus ne tik doktorantams, bet ir magistrams. LII vadovybė, kaip jau minėta, skatina ne tik išeivijos praeities, bet ir dabarties problemų tyrinėjimus. Neatsitiktinai ir žurnalo turinyje nuo pat pradžių straipsniai buvo grupuojami į du skyrius: *Šiuolaikiniai migracijos procesai* ir *Diasporos istorija ir kultūra*. Tai atspindi ir jau minėtas LII tyrinėjimų kryptis. Žurnalas, kaip ir instituto rengiamos konferencijos, seminarai, diskusijos, yra išeivijos tyrinėtojų telkimosi ašis.

VDU surengtos mokslinės konferencijos „Lietuvių diasporos tyrinėjimai: platėjantys akiračiai ir ateities iššūkiai“ akimirkos | Nuotraukų autorė Andrėja Taranda

Ne kartą teko girdėti kolegų tyrinėtojų atsiliepimus, kad *Oikos* į istorinės emigracijos studijas įneša daugiausia tarpdiscipliniškumo. Žurnalas *Oikos* yra ne tik savotiška LII „vizitinė kortelė“, bet ir instituto veiklos atspindys.

Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus

LII veikla prasipletė kai 2011 m. sausio 16 d. šalia instituto (tame pačiame pastate) buvo įkurta *Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus*. Atsivėrė nauji veiklos horizontai. Padaugėjo įvairių renginių, nes atsirado ne tik talpesnė vieta konferencijoms ir seminarams, bet ir erdvė išeivijos menininkų (dailininkų, skulptorių, fotografų) parodoms; čia vyksta knygų ir dokumentinių filmų pristatymai bei mokslininkų paskaitos. Kaip pavyzdį galima pateikti 2023 ir 2024 m. skaitytas gana „egzotiškas“ paskaitas: dr. Dainiaus Junevičiaus *Lietuvių emigraciją į Pietų Afrikos Respubliką*, dr. Giedriaus Janausko *Urugvajaus lietuvių istorijos pėdsakais*, dr. Valdo Petrulio *Šiaurės Amerikos lietuvių architektūra*, dr. Lino Didvalio *Lietuviai Tolimuosiuose Rytuose: nuo bendruomenių iki nuotykių ieškotojų* ir kitas. Į paskaitų tematikas įtraukiamos naujos ar primirštos temos.

Tolimesnių tyrimų tikslai

Taigi plačiai pasaulyje pasklidusi lietuvių išeivija yra labai įvairialypė, turi ilgą ir daugiasluksnę istoriją, tad jos įvairiausius aspektus reikia ir toliau tyrinėti. Kodėl

tai yra tikslinga? Lietuvių išeivija – mūsų tautos šaka. Ir tai mums turi rūpėti. Kad galėtų geriau pažinti svetur gyvenančius savo tautiečius, mūsų visuomenei reikia lietuvių bendruomenių istorijos užsienio šalyse sintezių. Tiesa, jau yra pirmas eksperimentinis bandymas – 2008 m. publikuotas LII kolektyvinis leidinys *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*. Leidinio privalumas – ambicingas autorių užmojis apžvelgti bendruomenės istoriją nuo XIX a. iki mūsų laikų. Panašiu tikslu 2009 m. išleistas kitas LII kolektyvinis leidinys – *Prancūzijos lietuvių bendruomenė: istorija ir dabartis*. Instituto tyrėjų ekspedicija 2011 m. Brazilijoje savo darbo rezultatus apibendrina leidinyje *Pokalbiai lietuvių pasaulio pakraštyje: Brazilija*. Knygos sudarytojai teigia, kad „šią knygą galima vertinti (...) kaip šaltinių publikaciją – žaliava tolesniems Brazilijos lietuvių diasporos tyrimams“. Reikia pasakyti, kad Pietų Amerikos kraštų lietuviams buvo skirta ne viena konferencija, seminaras ar diskusija ir ne vienas dokumentinis filmas.

VDU surengtos mokslinės konferencijos „Lietuvių diasporos tyrinėjimai: platėjančys akiračiai ir ateities iššūkiai“ akimirkos | Nuotraukų autorė Andrėja Taranda

Savo istorijos sintezės laukia ir veiklios Australijos bei Kanados lietuvių bendruomenės, taip pat Rusijos ar net Tolimųjų Rytų ir kitų kraštų lietuviai.

Iš viso to išplaukia kitas reikalingas darbas – viename pasakojime aprėpti lietuvių išeiviją nuo seniausių laikų iki dabar ir parašyti bendrą *Pasaulio lietuvių istoriją*. Pirmas bandymas taip pat jau yra. Egidijus Aleksandravičius, pasiremdamas naujausiais tyrinėjimais, 2013 m. publikavo nemažos apimties knygą, pavadintą *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija. Lietuvių pasaulis*, skirtingai nuo mums įprasto įvardijimo *pasaulio lietuviai*, simboliškai lyg ir stipriau sujungia visus užsienio lietuvius. Ši knyga puikus pavyzdys ateities tyrinėtojams, skatinantis toliau gilinti ir išplėsti lietuvių diasporos istoriją.

Yra vilčių, kad, daugėjant visuomenei prieinamos informacijos, skelbiamų tyrimų ir šaltinių, sąvokų *pasaulio lietuviai* ir *lietuvių pasaulis* supratimas dar labiau prasiplės, dar labiau suartins po pasaulio kraštus išbarstytus tautiečius.

Literatūra

1. Aleksandravičius Egidijus. *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013, 632 p.
2. Dapkutė Daiva. Išeivijos institutas: planai ir viltys. *Darbai ir dienos*. 2000, 22, p. 271-272.
3. Dapkutė Daiva. Išeivijos studijų centro sukaktis. *Darbai ir dienos*. 2000, nr. 21, p. 311.
4. *Lietuvių išeivijos institutas* (informacinis bukletas). Kaunas, b.d., 16 p.
5. *Pokalbiai lietuvių pasaulio pakraštyje: Brazilija*. Sud. Egidijus Aleksandravičius, Daiva Kuzmickaitė, Ingrida Celešiūtė, Marija Raškauskienė. Vilnius: Versus aureus, 2013, 296 p.
6. *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*. 2006–2024, Nr. 1 – 37.
7. Kitos išleistos knygos <https://iseivijosinstitutas.lt/išleistos-knygos>
8. Saldukas L. Diasporos lobiai. *Darbai ir Dienos*, 1996, p. 258.
9. Tęstinio leidinio *Egzodo archyvas* serija <https://iseivijosinstitutas.lt/išleistos-knygos>

Projektas „Pasaulio Lietuva.“

Jei norėtumėte publikuoti straipsnį prašome nekeisti straipsnio pavadinimo, nurodyti informacijos šaltinį, autorių ir projekto pavadinimą.